



Telganger Special: VONZ

Speciale editie ten behoeve van VerspreidingsOnderzoek Nederlandse Zoogdieren
Zoogdierverseniging VZZ

Oktober 2007

- **Boommarter**
- **Noordse woelmuis**
- **Waterspitsmuis**
- **Eikelmuis**
- **Hazelmuis**
- **Ingekorven vleermuis**
- **Vleermuizen tijdens zwermfase**

- **Workshop zoldertellingen vleermuizen**
- **Werven en opleiden van vrijwilligers**
- **Nationale Pluisweek WILDzoekers**
- **Nationale Database Flora en Fauna**
- **Verantwoording**
- **Telganger Digitaal & Colofon**
- **Lustrumviering Zoogdierverseniging VZZ**

Boommarter

Introductie

Het onderzoek naar de boommarter (*Martes martes*) als onderdeel van het Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ) is in volle gang. Tot nu toe hebben ruim 100 mensen de cursus boommarters inventariseren gevolgd. Momenteel zijn bijna 50 vrijwilligers actief bezig met inventariseren, waaronder 20 nieuwe vrijwilligers die middels de speciale cursussen zijn opgeleid daartoe. In totaal zijn in 2006 en begin 2007 een kleine 400 km-hokken onderzocht op de aanwezigheid van boommarters. Sporen van of boommarters zelf werden in ruim 300 km-hokken waargenomen. Ondertussen is een uitgebreid netwerk van contacten hierover ontstaan met organisaties op het gebied van natuur en natuurbescherming. Personen uit al deze organisaties leveren een grote bijdrage aan dit onderzoek.

Nieuwe inventarisatietechnieken

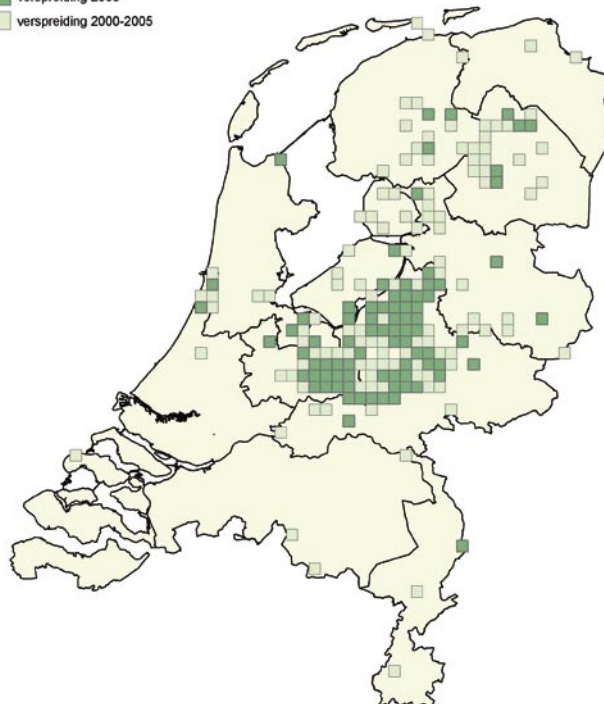
De kerngebieden bieden een basis voor het ontwikkelen van nieuwe technieken zoals de boomcamera; een kleine camera met infraroodleds op een hengel om in boomholtes te kijken. Een techniek die binnenkort getest gaat worden is de cameraval; een (digitale) foto- of videocamera in een waterdichte behuizing met flitser of infraroodverlichting. De camera maakt opnamen zodra een dier zich binnen het bereik van de ingebouwde sensor beweegt. Het gebruik van een geschikte lokstof verhoogt de kans een dier voor de camera te krijgen. Hierna wordt per regio de resultaten van 2006 en deels 2007 behandeld.

Kerngebieden

De verspreiding in de drie kerngebieden Utrechtse Heuvelrug, Veluwe, Drents-Friese Wouden is de laatste jaren stabiel. Het langjarige onderzoek door vrijwilligers van de WBN laat zien dat de territoria in die deelgebieden, die elk jaar oppervlakte dekkend geïnventariseerd worden, voor een groot deel elk jaar bezet zijn. Het zuidelijke randgebied van de Utrechtse Heuvelrug, de landgoederen van het Langbroekerweteringgebied worden de laatste jaren gekoloniseerd. Hier is in 2006 en 2007 ook voortplanting vastgesteld.

Legenda

- verspreiding 2006
- verspreiding 2000-2005



Verspreiding boommarter 2000-2005 (lichtgroen) en 2006 (donkergroen) © Zoogdierverseniging VZZ

Kennemerland

Van de (kleine) populatie boommarters in Kennemerland worden sinds 1998 regelmatig dieren gemeld. In 2006 en 2007 is drie keer een boommarter waargenomen en zijn oude waarnemingen uit de periode 1998 – 2005 gemeld. Duidelijk is dat er inmiddels ook boommarters ten noorden van het Noordzeekanaal voorkomen in de omgeving van Castricum. Mogelijkerwijs al zo ver noordelijk als Schoorl, maar een betrouwbare waarneming uit die omgeving is er nog niet.



Boommarter © Bram Achterberg

Er zijn uit Zuid-Kennemerland onzekere waarnemingen uit de jaren-70 van de vorige eeuw, maar deze zijn nu niet meer controleerbaar. Het is tot nu toe niet gelukt voortplanting met zekerheid vast te stellen. Toch moet deze geïsoleerde populatie zich haast wel zelfstandig voortplanten. De dichtstbijzijnde andere populatie is de Utrechtse Heuvelrug deze ligt ver weg en kent zeer veel barrières (infrastructuur). De waarnemingen van een boomarter de laatste jaren uit het Robbenoordbos (Wieringermeer) worden voorlopig beschouwd als van een eenzame zwerver, die daar is gebleven.

IJsselmeerpolders

Een aantal bossen in de IJsselmeerpolders worden door vrijwilligers met behulp van nestkasten al enkele jaren geïnventariseerd op boomarters. Bovendien is hier inmiddels een goed functionerend netwerk voor het verzamelen van losse waarnemingen en verkeersslachtoffers. Dit leverde in 2006 en 2007 verschillende waarnemingen en het vaststellen van voortplanting op. Bijzonder was de vondst van jonge boomarters met hun moeder op een oud roofvogelnest in het Horsterwold. Het is waarschijnlijk dat de jongen hier ook geboren zijn. Voor zo ver bekend is dit de eerste keer dat in Nederland is vastgesteld dat ook heel jonge boomarters op een roofvogelhorst kunnen liggen.

Noord-Brabant en Limburg

De vrijwilligers in Noord-Brabant zijn in 2007 begonnen. Als de boomarter nog in Noord-Brabant en Limburg voorkomt is hij hier nu waarschijnlijk zeldzaam. Er is in 2006 slechts één betrouwbare waarneming uit Midden-Limburg. Er is op dit moment geen enkele aanwijzing voor voortplanting.



Boomarter vrijwilliger © Chris Achterberg

Symposium 26 & 27-10

De Werkgroep Boomarter Nederland van de VZZ organiseert op 26 en 27 oktober 2007 een symposium waarbij de verzamelde kennis van de laatste 15 jaar wordt gepresenteerd. De eerste dag gebeurt dit voor terreinbeheerders en de pers en op de tweede dag voor een breed publiek. Aanmelden en de verdere details over het symposium via de website van de werkgroep, www.werkgroepboomarter.nl, ook treft u hier meer informatie over de werkgroep en de boomarter aan.

Gezocht: vrijwilligers

We zijn nog steeds op zoek naar mensen die tijd willen steken in het systematisch en voor een langere periode inventariseren van een gebied op de aanwezigheid van boomarters. Op www.vzz.nl worden de cursussen boomarters inventariseren aangekondigd. Voor meer informatie en aanmelden kunt u contact opnemen met:

Chris Achterberg
coördinator verspreidingsonderzoek boomarter
e-mail: chris.achterberg@vzz.nl
tel.: 026 3705318 & 06 51995134

Noordse woelmuis

Introductie

De noordse woelmuis is een bijzondere muis; de ondersoort *Microtus oeconomus* vormt de enige endemische zoogdierensoort van Nederland. Dit betekent dat hij nergens anders dan in Nederland, in feite is het een levend relict uit de laatste ijstijd. Daarmee is de noordse woelmuis de meest bijzondere zoogdiersoort van ons land. De Nederlandse ondersoort heeft daarom een belangrij-



Noordse woelmuis © Fotoarchief Zoogdiervereniging VZZ

ke status in bescherming en beleid, onder andere via de Europese Habitatrichtlijn, wat betekent dat de noordse woelmuis een strikte bescherming behoeft. In Nederland worden vijf regio's onderscheiden waar de noordse woelmuis voorkomt (of voorkwam): Friesland en de kop van Overijssel, Noord-Holland Midden, het Utrechts-Hollands plassengebied, het Deltagebied en Texel. Laatstgenoemde vormt één van de belangrijkste leefgebieden voor deze ondersoort. Op Texel komt de noordse woelmuis in zowel in droge als natte vegetatietypen voor, terwijl hij zich op het vaste land vaak beperkt tot de meer karakteristieke vochtige en natte vegetaties. Dit voorkomen in een verscheidenheid aan biotopen heeft als oorzaak dat er op Texel in het verleden geen concurrentie was met andere woelmuissorten.

Sinds 1985 is op Texel echter ook de aardmuis (*Microtus agrestis*) waargenomen, die zich de afgelopen 20 jaar steeds meer verspreid heeft. Concurrentie met de aardmuis is op Texel een belangrijk knelpunt voor de noordse woelmuis. Op termijn zou dit tot een sterke afname van het leefgebied van de noordse woelmuis kunnen leiden, doordat de aardmuis de drogere vegetatietypen van de noordse woelmuis kan overnemen.



Resultaten Texel; noordse woelmuis (rood), aardmuis (donkerblauw) en overige vangstlocaties (lichtblauw) © Zoogdierverseniging VZZ

Inhaalslag

Ten behoeve van de Inhaalslag VONZ 2006 zijn in het najaar van 2006 op Texel 150 kilometerhokken bevangen met behulp van 200 vangstlocaties (ook wel 'raaien' genoemd) op het voorkomen van de noordse woelmuis. Dit onderzoek is uitgevoerd door 3 VZZ medewerkers en een twintigtal vrijwilligers via 4 speciaal georganiseerde kampjes. Hierbij is gebruikt gemaakt van Longworth-inloopvallen, het standaard type val voor het levend vangen van kleine zoogdieren. De raaien zijn in clusters uitgezet, waardoor het voor de deelnemers mogelijk was om meerdere raaien per controleronde te kunnen controleren. Texel is integraal bevangen middels 80 raaien door vrijwilligers en 120 raaien door VZZ medewerkers.

Resultaten

Er werden gedurende dit onderzoek 205 noordse woelmuizen gevangen verspreid over 43 kilometerhokken. Daarnaast werden er slechts 2 aardmuizen gevangen, gerelateerd met het duingebied De Slufter en nabij Den Hoorn. De gevangen aantallen zijn vrij laag, wat met het feit heeft te maken heeft dat er sprake was van een slecht woelmuizenjaar. Dit bleek ook naar voren te komen uit de geringe broedaantallen van roofvogels en uilen op Texel in 2006. De beperkte vangsten van aardmuizen betekent dat er tot op heden nog geen enkele betrouwbare waarneming van aardmuis uit het poldergebied is. Daarmee lijkt het er voorlopig op dat de aardmuis schijnbaar niet in staat is de relatief korte vegetaties in

de polder te koloniseren vanuit de ruige terreinen in de duinen. Een voorzichtige conclusie zou kunnen zijn dat de noordse woelmuis zich op Texel in (voor het vaste land) typische veldmuisbiotopen in de nabijheid van aardmuis weet te handhaven. Het grootste gevaar voor de noordse woelmuis op Texel vormt de mogelijke komst van de veldmuis (*Microtus arvalis*). Dit kan gebeuren via allerlei grond of goederentransporten. Dit zou vervolgens als gevolg kunnen hebben dat in korte tijd de gehele populatie van de noordse woelmuis op Texel wordt opgerold. Voorlopig zijn er echter nog geen veldmuizen aangetroffen op Texel.

Handleiding Noordse woelmuis

Ten behoeve van dit onderzoek is de Handleiding inventariseren noordse woelmuis m.b.v. inloopvallen verschenen. Deze 22 pagina tellende handleiding is speciaal ontwikkeld door de Zoogdierverseniging VZZ voor een ieder die deze soort gaat inventariseren in het kader van de Inhaalslag VONZ. In het bekende verspreidingsgebied kan door vrijwilligers gezocht gaan worden. Hierbij gaat het voornamelijk om de gebieden waar de soort in het verleden voorkwam (actualisering) maar ook om data van het landelijke verspreidingsbeeld. Heeft u interesse, geeft u zich dan op bij Dick Bekker.

Dick Bekker
tel.: 026-3705318
e-mail: dick.bekker@vzz.nl

Waterspitsmuis

Introductie

In de vorige Telganger VONZ special gingen we in op de onderzoeksmethode die ingezet worden voor het inventariseren van de waterspitsmuis (*Neomys fodiens*). In deze Telganger presenteren wij de eerste resultaten.

Resultaten Limburg: inloopvallen

In het kader van het Verspreidingsonderzoek Zoogdieren (VONZ) 2006 werd in opdracht van het ministerie van LNV en de Provincie Limburg een inventarisatie uitgevoerd door de VZZ naar de waterspitsmuis. In de provincie werd in juli augustus 65 kilometerhokken bemonsterd met Longworth-inloopvallen.



Waterspitsmuis © Debby Doodeman

Deze vallen, speciaal voor het levend vangen van kleine zoogdieren, lagen in diverse beekdalen, verspreid door de gehele provincie. De beekdalen liepen zowel door agrarische landschap als door natuurgebieden. Ondanks de grote inspanningen die tijdens dit onderzoek werden verricht werd is slechts één waterspitsmuis gevangen, diep in Zuid Limburg. Waarom er slechts één waterspitsmuis werd gevangen heeft waarschijnlijk met verschillende factoren te maken. De belangrijkste is de aanwezigheid in de onderzoekslocaties van grote aantallen huisspitsmuizen (*Crocidura russula*). Dit zal zijn effect hebben gehad op de dichtheid aan waterspitsmuizen. Indien de huisspitsmuis in een gebied aanwezig is, vormt deze een geduchte concurrent van de waterspitsmuis.

Grote bosmuizen:

De tegenvallende resultaten uit de Longworth-inloopvallen werden enigszins goedge maakt met de vangsten van maar liefst 17 grote bosmuizen (*Apodemus flavicollis*). Deze werden gevangen in de omgeving van Epen en Gulpen, deels buiten het vanouds bekende leefgebied in het Vijlenerbos. Deze vangsten geven nieuwe inzichten op de habitatkeuze en verspreiding van deze soort in ons land.

Resultaten landelijk: lokbuizen

Momenteel zijn tientallen vrijwilligers actief met het uitleggen van de lokbuizen; dit zijn PVC buizen die aan één zijde zijn gesloten door een dop en voorzien van lokvoer. Op dit moment worden in totaal 61 kilometerhokken bemonsterd met lokbuizen. Het betreffen kilometerhokken waarvan nog niet bekend is vanuit braakballen of inloopvallen of er waterspitsmuizen voorkomen, maar wel potentieel leefgebied vormt. In de herfst en winter zullen de gevonden uitwerpselen worden geanalyseerd, waarna de eerste resultaten verwacht kunnen worden.

Handleiding lokbuismethode beschikbaar

Ten behoeve van dit onderzoek is de "Handleiding inventariseren waterspitsmuis met lokbuizen" verschenen. Deze is speciaal ontwikkeld voor de vrijwilligers die met de lokbuizen aan de slag gaan. In deze 16 pagina's tellende handleiding wordt stap voor stap uitgelegd hoe de lokbuismethode dient te worden uitgevoerd. Ook treft u er informatie aan over de levenswijze, habitat en herkenning van de waterspitsmuis.

Vrijwilligers gezocht!

De Zoogdiervereniging VZZ is voor dit najaar en de komende veldseizoenen op zoek naar enthousiaste vrijwilligers die lokbuizen in hun omgeving willen uitzetten en de verzamelde uitwerpselen opsturen. U kunt zich hiervoor aanmelden via de onze internetsite www.vzz.nl. Na aanmelding voor waterspitsmuis in lokbuis-project bij de Zoogdiervereniging wordt de handleiding, samen met de kaart van de te bemonsteren kilometerhokken, formulieren, zakjes en de lokbuizen per post verstuurd naar de deelnemende vrijwilliger. Na analyse laten we uiteraard weten wat de resultaten zijn van deze inspanning.

Jasja Dekker
tel.: 026-3705318
E-mail: jasja.dekker@vzz.nl

Eikelmuis

Introductie

De eikelmuis (*Eliomys quercinus*) behoort net als de hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) tot de familie van slaapmuizen, en zoals die naam doet vermoeden, slapen deze muizen. Niet enkel overdag, want ze zijn nachttactief, maar vooral in de winterperiode. Echte winterslapers dus, met bijbehorend verlaagd bioritme. Beide soorten zijn in hun verspreiding voor Nederland vrijwel beperkt tot het uiterste zuiden van Limburg, maar komt mogelijk ook nog voor in Zeeuws Vlaanderen. De genoemde soorten overlappen elkaar in de huidige situatie niet langer. De eikelmuis heeft in de afgelopen decennia een enorme inkrimping van zijn areaal vertoont.



Eikelmuis © Dick Klees, Studio Wolverine

Voorheen leek grofweg de hoogte waarop de Geul uitmondt in de Maas de noordgrens van zijn verspreiding. Tegenwoordig beperken de zekere waarnemingen zich tot beide Maasoeveren onder Maastricht. Te weten het Savels- en Cannerbos. Al bestaat nog steeds de hoop hem elders aan te treffen.

Inhaalslag 2006

Het onderzoek naar het voorkomen van eikelmuisen in Zuid-Limburg is dit jaar gestart en wordt uitgevoerd als onderdeel van de Inhaalslag VONZ 2006. Daarnaast is de opzet zodanig dat er langdurig gegevens verzameld kunnen worden ter monitoring van de soort. Ook wordt er geëxperimenteerd met innovatieve methode om inventarisaties te optimaliseren. Wat zeker bij schaars voorkomende soorten van belang is om de beschikbare tijd zo efficiënt mogelijk in te kunnen zetten. Ten eerste zijn er inloopvallen – type Sherman - gebruikt, tot nu toe 2580 structurele valnachten door een student en enkele 10-tallen losse pogingen. Deze fikse inspanning heeft drie vangsten opgeleverd, alle drie op slechts één locatie, het geen al iets over de dichtheden zegt. De vangstpogingen waren tot nu toe in het Savelsbos, vooral ter bevestiging van het voorkomen alhier.



Nestkast voor de eikelmuis © Fotoarchief
Zoogdierverseniging VZZ

De verspreiding heeft sterk de neiging vertoont in de loop der jaren zich te verplaatsen. Een volgende structurele vangpoging zal het in Cannerbos plaatsvinden.

Nestkasten

In beide gebieden zijn inmiddels door vrijwilligers ongeveer 250 nestkasten geplaatst, daar komen nog een 100-tal bij. Deze zijn vooral in de periferie van de bossen opgehangen. Met de bedoeling alternatieve (voor boomholten) verblijfsruimte dienen te bieden, tijdens hun zwerftochten, die ze ondernemen om rijpende vruchten te consumeren. De kasten zijn niet noodzakelijke als verblijfplaats, maar vooral als instrument om hun aanwezigheid voor controlerende vrijwilligers zichtbaar te maken middels sporen, en wellicht een ontmoeting. Dit zal langjarig in de zomermaanden uitgevoerd blijven worden. Hopelijk wordt hierbij ook kennis opgebouwd met betrekking tot goed determineerbare voedsel- en vraatresten, zodat daarop ook elders gezocht kan worden. Dat deze methode goed werkt is eerder dit jaar in Vlaanderen al bewezen. De aldaar geplaatste kasten door Natuurpunt, waarmee wij samen werken, leverde zelfs enkele nesten met jongen op. Nu is de eikelmuis daar wel wat ruimer aanwezig, maar toch! Onze eikelmuisen hebben de boodschap ook begrepen. Tijdens veldonderzoek in Augustus en september hebben enkele waarnemingen van eikelmuisen in kasten opgeleverd. Uitbouw van deze methode heeft dus zeker potentieel.

Nieuwe inventarisatiemethode

De nieuwe methode van inventariseren die wij met de eikelmuisen proberen te beoefenen is gebruik maken van hun luidruchtige (vocale) aanwezigheid. Men kan, indien bekend met het geluid, passief gaan luisteren op plaatsen waar eikelmuisen vermoed worden. Het eerste uur na zonsondergang vind doorgaans volop (roep)activiteit plaats en is dus het meest geschikt. Men kan echter ook de roepactiviteit stimuleren, daarvoor wordt geprobeerd middels het afspelen van opgenomen geluiden, de dieren tot reactie aan te zetten. Je kan je voorstellen dat in een nachtelijk bos dit gemakkelijker is dan een muis te ontwaren in de struiken of bomen, te vangen of anderszins. Echter de methode is nog volop in ontwikkeling en de resultaten laten, mede door het matige zomer weer - wat eikelmuisen niet stimuleert van zich te laten horen - nog op zich wachten.

Blijft de eikelmuis Limburger?

De vraag rijst uiteraard wat de eikelmuis in de laatste decennia zo heeft doen afnemen. Wellicht verschraving van het buitengebied, het opruimen van rommelschuurtjes die benut werden tijdens de winterslaap, voedselaanbod gedurende alle seizoenen of de winterslaap zelf. Uit het buitenland is bekend dat warme winters een negatief effect op de overleving hebben. Speculaties genoeg, echter met onze paar waarnemingen is het niet makkelijk oorzaken en gevolgen te bestuderen, te meer omdat individuele gedragingen niet representatief hoeven te zijn. Kortom, er is nog veel te ontdekken en te verstaan, maar de moeite waard. Want de eikelmuis is met zijn uiterlijk toch een juweel van een "boef".

Oproep: vrijwilligers

We zijn op zoek naar vrijwilligers die - in deze actieve werksfeer samen met studenten, onderzoekers en vrijwilligers mee willen werken. De werkzaamheden bestaan o.a. uit nestkasten en haarvallen om de paar weken controleren, sporen (vraatresten) en geschikte biotopen zoeken, 's nachts helpen luisteren. Wellicht kun je eens mee met de life-traps controleren. Kortom, leuk werk. Véél buiten op de mooiste plekjes met elke dag de verrassingen die je enkel in het veld mee maakt. En hopelijk een ontmoeting met de mooiste "bandiet" van het mergelland.

Interesse gewekt of direct zin om mee te doen? Geef je op! Het onderzoek naar de verspreiding van de eikelmuis wordt door de Zoogdierverseniging VZZ uitgevoerd samen met Alterra en Studio Wolverine in nauwe samenwerking met de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt (België) en het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Aanmelden kan door het aanmeldformulier op www.vzz.nl/onderzoek_advies/vonz/vonz.html in te vullen

Dick Klees

Hazelmuis

Introductie

De hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) is een zeldzaam zoogdier voor Nederland. Hij behoort tot de familie van de slaapmuisen, samen met de eikelmuis (*Eliomys quercinus*). De hazelmuis is de kleinste vertegenwoordiger. Hij kan klimmen als de beste en komt dan ook zelden op de grond. In Nederland bereikt de hazelmuis op het Europese vasteland zijn noordwestgrens; alleen in het zuiden van Limburg komt de soort voor. In België komt de soort onder meer in de aangrenzende Voerstreek voor. De soort is zeldzaam geworden zowel in Nederland als in België. In Nederland kwam de soort vroeger voor van Zuid-Limburg tot bij Nijmegen. Tegenwoordig hebben we slechts nog te maken met enkele honderden dieren die uitsluitend in het zuiden van de provincie Limburg voorkomen. Er zijn momenteel twee kernleefgebieden waar de soort nog in redelijke aantallen voorkomt: de Vijlenerbossen bij Vaals en het Westelijk Geuldal en Oostelijk Gulpdal tussen Reymerstok en Mechelen. De populatie liep in Nederland van 1990 tot 1997 behoorlijk terug. Gelukkig herstelde deze zich daarna, mede als gevolg van soortgerichte maatregelen om het leefmilieu te verbeteren.



Hazelmuis © Dick Klees, Studio Wolverine

Inhaalslag 2006: nestbuizen

Voor de inhaalslag 2006 werden zogenaamde nestbuizen opgehangen in potentiële leefgebieden. Het doel van deze inventarisatie is om nieuw bezette kilometerhokken met hazelmuizen te vinden. Voor deze inventarisatie is de nestbuis methode gebruikt. Dit zijn plastic buizen die horizontaal onder de takken worden gehangen tot maximaal 2,5 meter hoog in struiken en bomen. De nestbuizen fungeren als lokbuis waar de hazelmuizen hun nesten in bouwen. Deze voor Nederland nieuwe inventarisatiemethode is recent met succes in Engeland toegepast. Er werden 15 deelgebieden geselecteerd, verdeeld over 36 kilometerhokken waar in totaal 800 nestbuizen opgehangen zijn middels de enorme inzet van 10 vrijwilligers. Het veldseizoen voor onderzoek aan hazelmuizen beperkt zich tot de voortplantingstijd. De nestbuizen zijn daarom voor deze periode op de locaties opgehangen. Vanaf half augustus vinden om de circa 3 weken controles plaats. In totaal vinden 5 controles plaats tot eind november. In de toekomst worden er hoogstwaarschijnlijk nieuwe plangebieden voor nestbuisonderzoek geselecteerd. Deze liggen dan op grotere afstand en meer geïsoleerd van de bekende leefgebieden. De nestbuizen hangen in de Vijlenerbossen, het Westelijk Geuldal, het Oostelijk Gulpdal en Noorbeek en Mheer. Deze onderzoekslocaties grensden aan actuele leefgebieden, en omvatten tevens enkele oude leefgebieden van de hazelmuis in Limburg. De buizen hangen in een lijnopstelling op een onderlinge afstand van ca. 10 meter in de vegetatie.

Eerste resultaten

Uit de voorlopige gegevens blijkt dat de vrijwilligers in 4 nieuwe kilometerhokken de hazelmuis hebben waargenomen ten opzichte van 2005. Het lijkt er op dat de soort waarschijnlijk een ruimere verspreiding in het agrarisch gebied heeft dan werd aangenomen.

Deze gebieden sluiten wel nauw aan bij de bestaande kerngebieden. Daarnaast is de soort in een leefgebied waargenomen waarvan werd aangenomen dat de soort hier verdwenen zou zijn, namelijk het oostelijk Gulpdal. De hazelmuis was hier niet meer waargenomen sinds de jaren zestig van de vorige eeuw. Het veldwerk is echter nog in volle gang, dus de verwachting is dat de vrijwilligers in meer nieuwe kilometerhokken hazelmuizen gaan aantreffen.



Nestbuis voor de hazelmuis © Fotoarchief Zoogdierverseniging VZZ

Voorlichtingscampagne hazelmuis 19-10 & 2-11 Vaals

Dit jaar verschijnt de tweede Rode Lijst van de Nederlandse zoogdieren. Met de hazelmuis is er niets veranderd ten opzichte van de vorige Rode Lijst (1994). Het zit de hazelmuis niet mee. Hij komt alleen in Zuid-Limburg voor en dan met name in bosranden, die ook nog eens grenzen aan wandelpaden of wegen. De bermen van die paden en wegen moeten jaarlijks gesnoeid worden om geen belemmering voor het verkeer te vormen. Geen probleem, maar wel als dat in de voortplantingstijd (nazomer-najaar) gebeurt. En helaas gebeurde dat wel eens, waarbij nesten van hazelmuizen vernietigd zijn en de dieren moesten vluchten. Reden voor de Zoogdierverseniging VZZ om een voorlichtingscampagne over hazelmuizen en bermbeheer te organiseren. Op 19 oktober en 2 november worden in Vaals informatiedagen voor terreineigenaren en -beheerders gehouden. Tevens wordt via posters en brochures bekendheid gegeven aan het voorkomen van hazelmuizen en hoe bij het terreinbeheer rekening met de soort gehouden kan worden. Terreineigenaren en -beheerders kunnen zich via de website van de Zoogdierverseniging voor de informatiedagen aanmelden.

Oproep: waarnemingen hazelmuis

Momenteel (najaar 2007) loopt nog het hierboven beschreven onderzoek via de nestbuis methode in de genoemde gebieden. De Zoogdierverseniging VZZ is echter ook nieuwsgierig naar losse waarnemingen van de hazelmuis in Limburg. Deze kunnen met enig geluk nieuwe leefgebieden van de soort onthullen of nieuwe inzichten geven omtrent de habitatkeuze. Belangrijk bij het zoeken naar (nesten van) hazelmuis is dat u toestemming heeft van de betreffende terreinbeheerder of eigenaar om de locatie te betreden. Ga nooit op eigen houtje een privé terrein in of een gebied met een 'Verboden toegang' bord! De waarneming kunt u insturen naar het onderstaande mailadres. Vermeld duidelijk als onderwerp "Waarneming Hazelmuis".

Beschrijf zo gedetailleerd mogelijk:

- *Waar* u de hazelmuis of het nest heeft gezien (liefst met Amersfoort-coördinaten)
- *De datum* van de waarneming
- *Het type vegetatie*; boom of struik, houtwal of bosrand en de boom/ struiksoort)
- *De hoogte* waar het diertje of het nest zich bevond (schatten)

Maak, indien mogelijk, een foto van de hazelmuis of van het nest, deze kunt u bijvoegen in de mail.

Joep Tomlow
tel.: 026-3705318
joep.tomlow@vzz.nl

Ingekorven vleermuis

Introductie

Vóór de VONZ 2006 beperkte de kennis van het voorkomen van de ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) zich in Nederland tot twee dicht bij elkaar gelegen kraamkolonies bij Echt, de overwinteringsplaatsen in mergelgroeven in Zuid-Limburg en een handvol losse waarnemingen in Limburg en Noord-Brabant.



Ingekorven vleermuis © Johannes Regelink

Het was tot voor kort niet bekend hoe de dieren gebruik maken van het landschap om de kraamkolonies en of er naast de bekende kraamkolonies nog andere kolonies in Nederland zijn. Dergelijke kennis is echter de basis van een goede soortbescherming. Daarom voerde Zoogdiervereniging VZZ in opdracht van LNV en de provincie Limburg een onderzoek uit naar ingekorven vleermuizen. Dit onderzoek bestond uit twee fasen: het volgen van vrouwelijke dieren uit de bekende kraamkolonies, en het zoeken naar nieuwe kraamkolonies.

Gedrag rond de kraamkolonies

In deze fase zijn vrouwelijke dieren met behulp van mistnetten gevangen bij de twee bekende kolonies, uitgerust met een zender en twee nachten gevolgd. In de periode van 16 juni 2007 tot 25 juni 2007 werden zeven vrouwelijke ingekorven vleermuizen gevangen, waarvan er vijf dieren twee volledige nachten worden gevolgd. Dit leverde naast de door ingekorven vleermuizen gebruikte kilometerhokken ook een beeld op van het gebruik van het landschap tijdens verplaatsingen en jacht.

Daarbij gaven de gevolgde dieren een vrij eenduidig beeld in landschapsgebruik: vliegroutes naar jachtgebieden liepen veelal door bomenlanen en er werd gejaagd in boerenstallen, grotere stukken bos en af en toe in bomenlanen, die bij de gezenderde dieren tot 8 kilometer van de kraamkolonies lagen. De dieren waren vrij conservatief: er werden tijdens meerdere nachten door dezelfde individuen dezelfde lanen, stallen en bossen gebruikt. In bijna alle stallen die door de gezenderde dieren bezocht werden stonden runderen op stro. Daardoor was de temperatuur in de stal relatief hoog en waren er veel prooien in de vorm van vliegen aanwezig. Meermaals werden door de onderzoekers naast het gezenderde dier andere ingekorven vleermuizen, maar ook dwergvleermuizen, in de stallen waargenomen.

Tijdsbesteding en vliegroutes

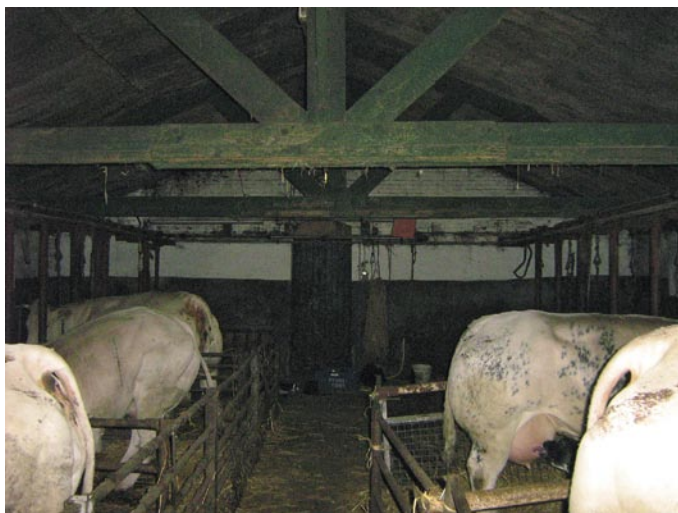
De gevolgde dieren bevonden zich gemiddeld veertig procent van de nacht in de bossen, een derde van de tijd in stallen en twintig procent in bomengalerijen. In enkele gevallen kon tijdens het volgen het gezenderde dier visueel worden waargenomen, voornamelijk tijdens de vlucht van of naar jachtgebied. Daarbij kon worden vastgesteld dat de dieren net onder de kruinen van deze bomen vlogen. Incidenteel staken dieren kleine stukken open terreinen zoals akkers of weilanden over. Ook staken de dieren die werden gevolgd enkele grotere wegen over. Tijdens de vlucht van kolonie naar jachtplekken werden vaak kort in de omgeving liggende stallen aangedaan.

Grenzeloos

Vleermuizen houden zich niet aan landsgrenzen: twee ingekorven vleermuizen staken elke regelmatig de Nederlands-Duitse grens over. Een dier uit kraamkolonie Lilbosch, Angelica, vloog elke nacht via Koningsbosch naar Saefelen, waar het jaagde in een broekbos en bij of in enkele stallen. Tijdens deze vlucht stak het dier een voorgenomen transect van een nieuwe snelweg over. Het andere dier werd gevangen bij Mariahoop en verbleef en jaagde regelmatig bij Haaren en Obspringen in Duitsland.

Op zoek naar nieuwe kolonies

In deze onderzoeksfase is in geschikte stallen in 15 kilometerhokken tussen Maastricht, Heerlen en Gulpen een luisterkist neergezet. Op 3 van deze locaties werden geluiden van ingekorven vleermuizen vastgesteld, waarop in deze stallen met behulp van mistnetten werd gevangen. Ook werd er in enkele stallen die, op basis van de in fase a verkregen kennis kansrijk leken, gevangen. In totaal resulteerde het vangen met mistnetten in 4 vangsten van ingekorven vleermuizen. Helaas waren dit allen mannelijke dieren. Aangezien mannelijke dieren solitair leven, kunnen deze de onderzoeker niet naar nieuwe kraamkolonies leiden. De gevangen dieren werden dan ook niet van een zender voorzien. Aanvullend werd er op een aantal zolders van hoeven en op de zolder van de voormalige seminarie te Ravenbosch gezocht naar sporen van bewoning door (ingekorven) vleermuizen, zonder resultaat. Wel werden geluids- en zichtwaarnemingen gedaan van grootoorvleermuizen op zolders van hoeven, en van in de stallen jagende dwergvleermuizen en grootoorvleermuizen.



Een onderzochte stal © Rob Koelman

Beschermen

Het verspreidingsbeeld is dankzij dit onderzoek behoorlijk uitgebreid: de verspreiding van ingekorven vleermuizen rond de twee bekende kraamkolonies, maar ook de landschapselementen waarvan door de dieren gebruik werd gemaakt, is door middel van een steekproef in kaart gebracht. Ook is nu duidelijk welk gebied rond de kraamkolonies door de daar levende vrouwtjes wordt benut, en welke landschapselementen in dat gebied belangrijk zijn. Met het de Inhaalslag 2006-2007 is een belangrijk onderdeel van het ecologische netwerk van de ingekorven vleermuis, de kraamkolonie en aanliggend jachtgebied, in kaart gebracht.

Daarnaast is in een ander onderdeel van het VONZ een aantal zwermlocaties van de ingekorven vleermuis in kaart gebracht, en zijn dankzij het Meetnet Ecologische Monitoring ook de overwinteringslocaties van ingekorven vleermuizen in kaart gebracht. De vliegroutes van kraamkolonies naar winterverblijven en de zomerverspreiding van het mannelijk deel en het zich niet voortplantende deel van de Nederlandse populatie is echter niet in kaart gebracht. Ook zijn er mogelijk nog kolonies zijn in de wijdere omgeving van Echt, of verder naar het zuiden.

Verder lezen?

- Dekker, J.J.A., H.J.G.A. Limpens, J.R. Regelink & E.A. Jansen, 2007. Inhaalslag Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren VONZ 2006, Deel 6. De ingekorven vleermuis. VZZ rapport 2007.23. Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem.
- Dekker, J & Limpens, H. 2007 Ingekorven vleermuizen op de kaart. Zoogdier 18(3): 7-10.

Vleermuizen tijdens zwermfase

Introductie

Zwermen, het verschijnsel dat relatief grote aantallen vleermuizen van verschillende soorten zich in de herfst en het voorjaar op bepaalde locatie langere tijd rondvliegen, is een belangrijk element in de ecologie van vleermuizen. Het heeft waarschijnlijk een grote rol in de paring tussen individuen van verschillende subpopulaties van een soort en heeft daarom in potentie grote implicaties voor de beschermingswijze van vleermuizen. Daarnaast wordt geopperd dat tijdens het zwermen de vleermuizen elkaar en de jongen die dat jaar geboren zijn, imprinten waar het winterverblijf ligt. Het zwermen gebeurt veelal bij de ingang van traditioneel gebruikte winterverblijven, hoewel niet elk winterverblijf ook als zwermlocatie fungeert. De 'catchment area', ofwel het gebied waarvoor een object een functie vervult, is voor de zwermfunctie vaak groter dan voor de overwinteringsfunctie. In studies in het buitenland kwamen de individuen bij het zwermen bij een bepaald object uit een veel grotere omgeving dan diegenen die het object voor de overwintering gebruikten. Dat betekent ook dat verstoring tijdens de zwermfase in voorjaar of herfst invloed heeft op een veel groter aantal individuen dan alleen die dieren, die er overwinteren. Een ongestoorde zwermperiode is cruciaal voor paring, en dus voor het voortbestaan van de populatie. Maar daarvoor moeten we wel weten waar en wanneer welke soorten zwermen.



Mistnetopstelling © Jasja Dekker

Verspreidingsonderzoek

Naast het belang van kennis over zwermlocaties en periode voor het voorkomen van verstoring, bieden zwermlocaties specifieke kansen voor inventarisatie van vleermuissoorten. Aan het zwermen doen vaak individuen mee die niet in het betreffende object overwinteren en soorten daar met de visuele inspectie van winterverblijven (de wintertellingen) niet worden waargenomen.

Het gaat daarbij bijvoorbeeld om soorten die heel zeldzaam zijn en daardoor een lage 'trefkans' hebben en/of om soorten die met andere methoden (wintertellingen, batdetector) op andere plaatsen moeilijk waar te nemen zijn. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de gewone baardvleermuis (*Myotis mystacinus*) versus Brandt's vleermuis (*Myotis brandtii*).

Luisterkist en mistnet

In het zwermonderzoek dat in het kader van het Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ) wordt uitgevoerd, werden twee technieken gebruikt. Door middel van luisterkistjes (een batdetector gekoppeld aan opnameapparatuur) wordt het optreden van het fenomeen 'zwermen' geïnventariseerd en een eerste indicatie gezocht van de soorten die op de locaties zwermen. Daarnaast werd op de veel belovende locaties door middel van vangen met netten de lastiger soorten in de hand geïdentificeerd. Deze technieken werden ingezet bij de mergelgroeven van Zuid Limburg, en enkele andere belangrijke overwinteringsgebieden.



Laatvlieger vangst © Jasja Dekker

Resultaten

In het kader van het Verspreidingsonderzoek VONZ 2006 werden in 2006 en 2007 met mistnetten gevangen in Limburg, Gelderland en bij enkele forten met spectaculair resultaat. Zo werden er in Limburg enkele zeer zeldzame soorten gevangen, zoals de Bechstein's vleermuis (*Myotis bechsteinii*), vale vleermuis (*Myotis myotis*), en enkele Brandt's vleermuizen. Maar even interessant waren het grote aantal seksueel actieve baardvleermuizen en laatvliegers bij de vangacties in Limburg in augustus 2007. Blijkbaar zijn winterverblijven voor deze soorten, die bij wintertellingen niet of nauwelijks worden waargenomen, wel een belangrijke rol in het zwermen. De gegevens van de luisterkisten worden op moment van schrijven nog uitgewerkt.

Verandering verspreidingsbeeld

Het onderzoek aan zwermlocaties maakt duidelijk dat een aantal locaties, die van belang zijn voor overwintering van vleermuizen, ook een belangrijke rol spelen in het najaar. Wat dat betreft zijn verspreidingskaartjes bij dit onderzoek verraderlijk: het verspreidingsbeeld lijkt na uitvoering van het ruimtelijk weinig veranderd, maar is dat wat betreft in voorkomen in tijd wel degelijk.

Verschillende groeven, forten in de Nieuwe Hollandse Waterlinie en andere belangrijke overwinteringsobjecten, blijken niet alleen in de winter, maar ook in de avonden en nachten van augustus en september al een belangrijke en kwetsbare rol te vervullen in het leven van bijna alle Nederlandse vleermuissoorten.

Bescherming

De onderzochte overwinteringslocaties bleken inderdaad in augustus en september in de meeste gevallen te fungeren als zwermlocatie: in augustus werden voornamelijk dwergvleermuis, laatvlieger en Brandt's vleermuis aantreffen, terwijl in september vooral franjestaart, meer-vleermuis en ingekorven vleermuis werden aangetroffen. In de hele periode werden lage aantallen van de zeer zeldzame Bechstein's vleermuis en vale vleermuis gevangen. Er zijn in het VONZ echter slechts een deel van de Limburgse groeven en een klein deel van de forten in de Nieuwe Hollandse Waterlinie bemonsterd op zwermactiviteit. Voor een bescherming op maat is het nodig meer te weten te komen over de fenologie van het zwermen: welke soorten zwermen in welke tijd, en hoe laat. Gewapend met deze kennis kan exploitatie van de zwermlocaties door de mens en het gebruik voor zwermen door vleermuizen duurzaam samengaan. Aangevuld met systematisch meten, wegen en beschrijven van de gevangen dieren, geeft dit ook meer inzicht in mogelijke functies van het zwermen: seksueel actieve dieren en juveniele dieren kunnen zo worden onderscheiden. We hopen daarom dat het onderzoek naar zwermen in 2008 een voortgang zal kennen!

Workshop Zoldertellingen Vleermuizen 13 oktober

De Zoogdierverseniging VZZ is dit jaar, in opdracht van het ministerie van LNV, begonnen met het opzetten van een nieuw monitoring meetnet voor vleermuizen: Zoldertellingen Vleermuizen. Het meetnet maakt onderdeel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). De insteek van dit nieuwe meetnet is om in eerste instantie jaarlijks de bekende zomerkolonies van grijze grootoorvleermuis en ingekorven vleermuis te tellen, waarna het CBS vervolgens met die gegevens in staat wordt gesteld indexen te bepalen. Aangezien deze soorten, voor zover we nu weten, uitsluitend in Limburg, Noord-Brabant en Zeeland voorkomen zal het meetnet zich in aanvang op deze provincies richten. In een later stadium is het de bedoeling ook zolders buiten de drie zuidelijke provincies te bezoeken.

Daarbij zullen uiteraard ook andere soorten aangetroffen gaan worden en dit levert waardevolle gegevens over verspreiding van die soorten. Daarvoor worden de resultaten van de zoldertellingen opgenomen in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFD). Tegelijkertijd kan zo goed gevolgd worden of de twee primaire doelsoorten zich verder verspreiden. Om zoveel mogelijk (potentiële) deelnemers bij de opzet van het meetnet te betrekken en hun ideeën en suggesties waar mogelijk mee te nemen, zal er op zaterdag 13 oktober vanaf 10.45 een workshop gehouden worden te Roermond in het Groene Huis aan de Godswederstraat 2.



Zoldertelling © Fotoarchief Zoogdierverseniging VZZ

Voorlopige programma:

- 10.45 Ontvangst met koffie en thee
- 11.00 Inleiding workshop – Jasja Dekker
- 11.15 Tellingen van grijze grootoren in Midden- en Noord-Limburg - Jan Buys
- 11.45 Tellingen van ingekorven vleermuizen te Mariahoop - Ludy Verheggen
- 12.00 Voorlopige resultaten in 2007 - Vilmar Dijkstra
- 12.15 Lunch (aangeboden door LNV)
- 13.15 Discussie inleiding: Criteria voor monitoringkwaliteit – Tom van der Meij (CBS)
- 13.30 Discussie
- 15:30 Thee en napraten

Ten behoeve van de voorbereiding en het bestellen van het aantal lunches willen we jullie verzoeken je op te geven als je wilt deelnemen. Dit kan via zoogdier@vzz.nl of 026-3705318.

Werven en opleiden van vrijwilligers

Voor het uitvoeren van de landelijke tellingen en inventarisaties zijn grote groepen deskundige vrijwilligers nodig. Alleen dan worden voldoende en betrouwbare gegevens verzameld waarmee veranderingen in de Nederlandse zoogdierfauna tijdig gesignaleerd kunnen worden. Die deskundige vrijwilligers lopen niet vrij rond. Zeker voor het inventariseren van zoogdieren is uitleg over inventarisatiemethoden en het gebruik van speciale instrumenten (inloopvallen, vleermuisdetectoren, boomcamera's) nodig. Door de Stichting VOFF is daarom in 2004 begonnen met een wervings- en opleidingscampagne. In dat kader zijn er velddagen en cursussen georganiseerd en loopt dit jaar het project 'Soort van de maand'. Dit najaar zullen ook weer een aantal basiscursussen over het inventariseren van grondgebonden zoogdieren plaatsvinden. Houdt onze website www.vzz.nl in de gaten voor de aankondigingen. Het Ministerie van LNV ziet ook het belang van een groot netwerk van deskundige vrijwilligers in.

Recent heeft ze geld beschikbaar gesteld om de capaciteit en de kwaliteit van de leden van de VOFF, waaronder de Zoogdierverseniging VZZ, te verbeteren, zodat ze meer voor de vrijwilligers kunnen doen.

Medewerkster vrijwilligers

Een van de acties is het aanstellen van een medewerkster vrijwilligers. Voor de Zoogdierverseniging is dat Neeltje Huizenga geworden. Zij kan vragen van de deelnemers aan het monitoring- en verspreidingsonderzoek beantwoorden. Ook mensen die nog onbekend zijn met deze onderzoeken, maar wel interesse hebben om mee te doen, kunnen bij haar nadere informatie opvragen. Ze is bereikbaar via het emailadres: helpdesk@vzz.nl

Enquête

Een andere actie die ondernomen wordt is het actief benaderen van vrijwilligers en werkgroepen om wensen en problemen bij de uitvoering van monitorings- en verspreidingsonderzoek te achterhalen. Dit zal deels in de vorm van een enquête, deels via bezoeken aan werkgroepen plaatsvinden. De enquête is met deze Telganger meegezonden. Vul die snel in en stuur hem naar het VZZ-bureau (geen postzegel nodig). Wij kunnen onze vervolgcities dan beter op jullie wensen afstemmen.

Nationale Pluisweek WILDzoekers

In de week van 3 t/m 11 november 2007 vindt voor de zesde keer de Nationale Pluisweek plaats. Op 11 locaties in Nederland kunnen kinderen braakballen pluizen en zo iets over mu



zen, uilen en het uitvoeren van natuuronderzoek leren. De Zoogdierverseniging VZZ organiseert deze activiteit voor de jeugtnatuurclub WILDzoekers.

WILDzoekers is er voor jongeren van 8 t/m 16 jaar en heeft een website (www.wildzoekers.nl) waar je je eigen pagina's kan maken en beheren. Hier vind je aankondigingen van buitenactiviteiten, zoals de Pluisweek, en ideeën voor onderzoek in de natuur dichtbij huis. Je kan er ook jouw ervaringen met andere WILDzoekers delen. Als lid ontvang je het blad WILDexpres en kan je mee met excursies en kampen. Het lidmaatschap kost € 17,50 per jaar. Bij meerdere leden per gezin krijg je korting. Aanmelden doe je via de website www.wildzoekers.nl. Dus surf daar snel naar toe!

Uiteraard hebben we voor deze pluisweek weer de nodige braakballen nodig. Zonder braakballen immers geen pluisweek! Deze kunt u gratis opsturen naar:

Zoogdierverseniging VZZ
o.v.v. Pluisweek 2007
Antwoordnummer 1380
6800 VC Arnhem

Nationale Database Flora en Fauna en EcoGrid

Het is bijna zo ver! Als alles goed gaat dan wordt eind november de internetsite van EcoGrid en de Nationale Database Flora en Fauna geopend. Na de tests afgelopen voorjaar moest er nog veel verbeterd worden, maar nu lijkt het er op dat de internetsite eindelijk de lucht ingaat. In de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) zijn de verspreidingsgegevens van alle PGO's samengebracht. Deze bundeling levert uiteindelijk de grootste natuurdatabank van Nederland op. Aan de databank kunnen gegevens over milieu, waterpeil, landschap, infrastructuur enz. worden gekoppeld. Dit maakt het mogelijk om analyses naar relaties tussen biodiversiteit en allerlei ruimtelijke factoren uit te voeren. Voor de natuurbescherming in Nederland een enorme stap voorwaarts. De website (EcoGrid) is vooral bedoeld om nieuwe waarnemingen door te geven, die vervolgens aan de NDFF toegevoegd worden. De gegevens worden gebruikt voor de bescherming van zoogdieren bij de vele planologische ingrepen die in Nederland plaatsvinden, voor het maken van atlanten en Rode Lijsten en voor onderzoek. Houdt de website van de Zoogdierverseniging in de gaten voor meer informatie.

Verantwoording

Het verspreidingsonderzoek aan Nederlandse zoogdieren en daarbij deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door financiering door het Ministerie van LNV. Met het oprichten van een Gegevensautoriteit Natuur wil het ministerie duidelijkheid geven waar initiatiefnemers rekening moeten houden met beschermde soorten en waar ruimte is om te bouwen en te ontwikkelen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) speelt een belangrijke rol bij het bepalen van de betrouwbaarheid van de verzamelde gegevens. Het onderzoek naar de eikelmuis, waterspitsmuis, ingekorven vleermuis en 'Zwermlocaties vleermuizen' is daarnaast mede mogelijk gemaakt door Provincie Limburg als onderdeel van Platteland in Uitvoering.

provincie limburg



landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

**PLATTELAND
IN UITVOERING**
'n Buitenkans voor Limburgers

Telganger digitaal

Inmiddels ontvangen al veel lezers hun Telganger digitaal per e-mail. Het voordeel: papierbesparing, foto's / kaarten in kleur en het gewenste artikel of pagina via een link direct bekijken. Indien u deze Telganger via de post hebt ontvangen en u hebt de beschikking over e-mail, meld u dan aan om van de voordelen te profiteren en onze kosten te drukken. Aanmelden? Even een e-mailtje naar: marja.horsting@vzz.nl

Colofon

Ieder half jaar maakt het team Onderzoek & Advies een kort verslag van bestuurlijke activiteiten en de voortgang van de deelmeetnetten: "De Telganger". In deze Telganger special is een extra uitgave en staat in het teken van het Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ). Heb je opmerkingen, ideeën, mededelingen met betrekking tot Zoogdierverspreidings-onderzoek? Geef ze door voor 1 april 2008 en ze komen in de Telganger: zoogdier@vzz.nl.

Aan deze editie werkte mee: *Chris Achterberg, Jasja Dekker, Vilmar Dijkstra, Dick Klees, Joep Tomlow en Dennis Wansink*
Opmaak & redactie: *Joep Tomlow*

Adres:

Zoogdierverseniging VZZ
Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
Telefoon: 026-3705318 Fax: 026-3704038
E-mail: zoogdier@vzz.nl
Website: www.vzz.nl en www.vleermuis.net

Word lid van dé Zoogdierverseniging van Nederland

De Zoogdierverseniging VZZ zet zich in voor de studie en de bescherming van alle in het wild levende zoogdieren en hun leefgebieden, zowel nationaal als internationaal. Daarom organiseert zij de tellingen en het verspreidingsonderzoek waar jij aan meedoet. Help de Zoogdierverseniging VZZ dit ook in de toekomst te doen. Word lid. Het basislidmaatschap kost € 18,- per jaar. Daarvoor ontvang je viermaal per jaar het tijdschrift 'Zoogdier' en kun je meedoen met activiteiten van de werkgroepen. Bij een volledig lidmaatschap (€ 30,- per jaar) ontvang je naast 'Zoogdier' ook tweemaal per jaar het wetenschappelijke tijdschrift 'Lutra'. Aanmelden kan via onze website www.vzz.nl.



Zoogdierbescherming werkt!

Lustrumviering Zoogdierverseniging VZZ
zaterdag 17 November



Met deze titel viert de Zoogdierverseniging VZZ op zaterdag 17 november 2007 haar 55^e verjaardag, samen met de Zoogdieren- en Vleermuizenwerkgroep van het Vlaamse Natuurpunt. De laatste decennia is veel voor bedreigde zoogdieren bereikt. Dassen zijn niet meer bedreigd, bevers en otters zijn terug in Nederland, er wordt meer rekening gehouden met zoogdieren bij de aanleg en renovatie van wegen en huizen en er worden speciale beschermde gebieden voor zoogdieren aangewezen. Maar we zijn er nog niet! Nog steeds staat meer dan 40% van de inheemse zoogdieren op de Rode Lijst. Er moet nog veel gebeuren om daar verandering in aan te brengen. Maar de positieve ontwikkelingen van de afgelopen jaren laten zien dat dat mogelijk is. Komt allen naar het symposium in 's-Hertogenbosch om daar over te horen, te lezen en te praten.

Voorlopig programma:

- 10:00 Ontvangst
- 10.30 Goedele Verbeylen (Zoogdierenwerkgroep Natuurpunt)
Slaapmuizen: endangered... en dan gered?
- 11:00 Bas Worm (Veluws Hert) De grenzen van het succes van de hoefdieren
- 11:30 Aanbieding van het boek "Wilde Konijnen"
- 11.45 Hans Bekker (RWS-DWW) Dassenbescherming, een doorslaand succes
- 12:15 Uitreiking van de Scheygrondprijs
- 12:30 Lunch, in de foyer zijn posters en stands te bezichtigen
- 13.45 Filip Borms (Vleermuizenwerkgroep Natuurpunt)
Klachtenafhandeling vleermuizen in Vlaanderen: samenwerking overheden en vrijwilligers
- 14:15 Martijn de Jonge (natuurfotograaf) Zoogdieren en zoogdierbeschermers
- 14.45 Pauze, in de foyer zijn posters en stands te bezichtigen
- 15:15 Jelle Reumer (Natuurmuseum Rotterdam)
De nadelen van het succes van zoogdierbescherming
- 15:45 Aanbieding herziene Rode Lijst Zoogdieren

Locatie:

Provinciehuis Noord-Brabant
Brabantlaan 1
5216 TV 's-Hertogenbosch

